

מכון "נסיעה" – מוסף ליל הסדר התשס"ז / 2007 מזיכרון למעשה

אתגר הזיכרון

"ויהאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים
כי בחוזק יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ."

"והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים."

"והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה'
ממצרים מבית עבדים."

שמות, פרק יג פס' ג, ח', יד

לראות ולהראות

ניסיון כלשהו ליישב בין שתי
גרסאות ההגדה יכול להציע כי
לראות עצמך כעבד משוחרר
בהכרח יוביל אותך להציג עצמך
ככזה ולהיפך. במקרים
מסוימים התבוננות פנימית
תוביל לשינוי התנהגותי.
במקרים אחרים פעולה חייבת
להקדים הבנה. הציווי "לראות"
או "להראות" עצמנו כעבדים
משוחררים מציע שהזיכרון הוא
למעשה תהליך דו שלבי
שכרוכים בו התבוננות ופעולה.
בדיוק כפי שהציווי "זכור את
יום השבת" או "זכור את אשר
עשה לך עמלק" כופים אותנו
לזכור, כך גם המצווה לזכור
היותנו עבדים במצרים לא
יכולה להתממש באמצעות
זיכרון פסיבי בלבד. במשך
הסדר אנו יכולים לממש את
הציווי המכופל להראות
ולראות עצמנו כמי שיצאו
ממצרים על ידי כך שאנו
מספרים מחדש את סיפור
יציאת מצרים בשפתנו אנו ודרך
"עדשות" החוויה האישית
שלנו.

מתוך "אני נגאלתי ממצרים:
שיחזור יציאת מצרים בכל דור"
הרב גייל גייקובס

עבר, הווה ועתיד

כולנו מכירים את האמרה
"העבר איננו עוד, העתיד
עוד לא הגיע וההווה איננו
אלא רגע חולף". לפי דעתי
זו שגיאה. העבר לא נעלם,
הוא עדיין כאן. אנו לא רק
מצפים לבואו של העתיד,
הוא כבר ישנו וההווה הוא
שמחבר עתיד עם עבר.

מתוך "אבלות ישנה
ואבלות חדשה: אבלות
היסטורית
ואינדיבידואלית" רבי
יוסף דוב סולובייצ'יק

"יש עבר שמתמיד בקיומו,
שלא נמוג ונעלם אלא נותר
יציב במקומו. עבר מסוג
שכזה נכלל בתחום ההווה
ומתחבר אל העתיד.
בדומה לכך, יש עתיד שלא
מסתתר מאחורי ענן סמיך
אלא מגלה עצמו כעת בכל
יופיו והדרו. עתיד מסוג
זה, הניזון משורשי
החבויים, מחדיר בעבר
חוזק, עוצמה וחיוניות.
שניהם יחד - העבר
והעתיד חיים וקיימים.
שניהם פועלים ויוצרים
בלב ההווה ומעצבים את
בבואת המציאות."

מתוך "איש ההלכה",
רבי יוסף דוב
סולובייצ'יק

חווית יציאת מצרים

בכל דור ודור חייב אדם לראות את
עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.

- משנה מסכת פסחים פרק י משנה ה

בכל דור ודור חייב אדם להראות את
עצמו כאילו הוא בעצמו יצא אתה
משעבוד מצרים

- המשנה לפי הרמב"ם, הלכות חמץ
ומצה ז:ו

ללמוד דרך הגוף

"אך כיצד אפשר לחנך את הגוף? מאז העת העתיקה סברה התרבות המערבית
בטעות כי אפשר לשכנע את הגוף כשמביאים לפניו נימוקים רציונאליים,
כשאומרים לו מה מותר ומה אסור לו לעשות. וכך היא ייחלה לשווא להתנהגות
מוסרית אפקטיבית שתהיה פרי החינוך. התרבות המערבית במיטבה דיברה אל
השכל, אך מעולם לא הגיעה אל הגוף ממש. הגוף אינו קשוב לטיעונים הגיוניים.
הדרך היחידה שבה אפשר ללמדו היא להכריחו לעשות דברים מסוימים. לא ניתן
ללמוד שחייה מקריאת ספרים העוסקים בטכניקת השחייה. בדומה לכך אין אדם
נעשה צייר רק מעיון בסגנונותיהן של אסכולות שונות. אדם לומד לשחות
באמצעות פעולת השחייה, לצייר - מתוך מעשה הציור, ולשחק - על ידי פעולת
המשחק. אין אדם לומד לעשות דבר כלשהו אלא על ידי עשייתו בפועל. אין תחום
בו עיקרון זה חל ביתר שאת מאשר בתחום המעשים המוסריים."
מתוך "מאמרים על יסודות היהדות", אליעזר ברקוביץ', בעריכת דוד תזוני ויוסף
יצחק ליפשיץ, תרגם להד לזר

מכון "נסיעה" – מוסף ליל הסדר התשס"ז / 2007 מזיכרון למעשה

הפרשנות של נסיעה

מדוע ממלא הזיכרון תפקיד כל-כך מרכזי במסורת היהודית? האם נוכל לשנות את העבר, ההווה, והעתיד שלנו באמצעות מה שנבחר לזכור? האם הזיכרון מעורר לפעולה?

בתורה מוזכרת מצוות הזיכרון בהקשרים שונים: "זכור את יום השבת לקדשו", "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים", "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים" וכו'. בקריאת פסוקים אלו, קשה שלא לתהות: כיצד אוכל לזכור משהו שלא ארע לי? האם צריך לקחת חלק פעיל במשהו על מנת לזכרו?

הזיכרון הוא פרדוקסאלי. מצד אחד, זיכרון אישי לרוב נוגע לאירועים מהעבר שלנו, ואילו זיכרון קולקטיבי הוא בדרך כלל משהו שלא חווינו על בשרנו. מצד שני, לבני האדם יש יכולת ייחודית להתחבר למאורעות אותם לא חוו באופן אישי. לזכור, משמעותו להפוך את עצמנו ליותר שלמים, ליצור קשר בין מציאויות מנותקות זו מזו, בין ההווה שלנו לעברנו.

היהדות מניחה שללא הזיכרון יש באדם חיסרון או אי שלמות וניתוק. חג הפסח מבוסס על זיכרון יהודי. למרות שחלפו 3,500 שנה, אנו מצווים לחוות את יציאת מצרים כאילו היינו שם: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" (משנה, מסכת פסחים, י, ה). מאכילת המצה והמרור ועד לשירת הלל לאלוקים, ליל הסדר מאפשר לנו לחוות באופן אישי את מסע בני ישראל מהעבדות המרירה ועד לשמחת החירות. כאשר אנו מסובים לשולחן ושותים ארבע כוסות יין, קל לנו להפגין חירות. אולם מה קורה כשמסתיים הסדר? לא מספיק להחיות את יציאת מצרים בפעולות של הפגנת חירות ליד שולחן חגיגי. שחזור טקסי הוא רק השלב הראשון.

הרמב"ם מצטט גרסה אחרת של המשנה במסכת פסחים בספרו *משנה תורה*, המסייעת לנו להבין כיצד אמור לפעול הזיכרון היהודי. במקום להתמקד בחוויה הפנימית של ראיית עצמנו, גרסה זו של המשנה מתמקדת בצורך להפגין שינויים מוחשיים ונראים לעין בהתנהגותנו. "בכל דור, חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים" (משנה תורה, הלכות חמץ ומצה, ז, ו). גרסה זו של המשנה, המופיעה בהגדות ספרדיות, אומרת שלא מספיק רק "לראות את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים". עלינו לפעול בכל עת כמי שעברו גאולה בעצמם.

הציוויים לספר את סיפור חג הפסח מניחים שאם לא נעשה זאת, ישכחו אותו בדורות הבאים. סדר הפסח מסתמך על יכולתנו ליצור זיכרונות שיסייעו לנו לעשות דברים שללא הזיכרון לא נוכל לעשותם. באמצעות הניסיון שלנו להתנהג כמי שהיו שם, אנו לוקחים על עצמנו את האתגר של שינוי ההווה שלנו ועתידנו. ביהדות, פעולת הזכירה אמורה לשמש קטליזטור להתנהגות מוסרית ורוחנית.

בפסח אנו לא מתעלים מעל לזמן; אנו מחייבים את עצמנו למטלה המאתגרת של חיים רב-זמניים. אנו "לא תופסים את העבר 'כאין', לא את העתיד בתור 'עדיין' ולא את ההווה 'כהרף עין'" (מתוך "איש ההלכה" לרבי יוסף דוב סולובייצ'יק). למעשה הזיכרון לא רק נקשר לעברנו אלא הוא נוגע לכל רגע בקיימנו ולכן אנו מצווים לשחזרו ולזכרו שנה אחר שנה. חז"ל מביעים אמונה ייחודית ביכולותינו להשתמש בעבר בכדי לחולל שינוי בהווה ובעתיד, כאשר הם טוענים את הטענה הנועזת, שכל אחד מאתנו, בכל רגע ורגע, מצווה לראות את עצמו כאילו הוא באופן אישי יצא ממצרים.

איך זה רלוונטי אליי?

הפיכת יציאת מצרים לתהליך אישי

באילו דרכים את/ה רואה את עצמך כמי ש"חווה באופן אישי" את יציאת מצרים? אילו דברים משעבדים אותך? מתי חשת רגעי חירות בחיך? אילו היבטים מחיך היית רוצה שייזכרו על-ידי ילדיך ונכדיך?

המחזת היציאה

במסורת הספרדית ישנם כמה דרכים לחוות את יציאת מצרים במהלך ליל הסדר, כגון: להכות אחד את השני בעזרת בצל ירוק או כרישה כדי להמחזי את המשעבדים המצריים או להסתובב סביב השולחן עם מצה כדי לייצג את הגאולה מעבדות. הזמינו את המשתתפים בליל הסדר שלכם לדון או להמחזי היבט כלשהו בחייהם כפי שרואים אותו בעתיד שעלול להיות מושפע על-ידי אותם ה"זיכרונות" של יציאת מצרים.

תרגום למעשה

איך תרצה/י שתשפיע חגיגת הפסח השנה על מעשיך בעתיד? האם יש משהו ספציפי שהיית רוצה לעשות השנה בכדי לתת ביטוי הלכה למעשה לערכים שאותם אנו למדים מסיפור יציאת מצרים?